

науково-методичні рекомендації / В.В. Кікінчук, Р.Л. Степанюк, Юхно О.О. та ін.. Харків: ХНУВС. 2018. 48 с.

4. Лист-орієнтування про застосування положень міжнародного гуманітарного права щодо поводження з військовополоненими та особливості кваліфікації їх дій за Кримінальним кодексом України. Офіс Генеральної прокуратури України.17.03.2022 URL: <https://drive.google.com/file/d/1Mlp7zfp1Vzdoir2YCWyyYkPL2gimwLP/view>.

5. Порядок тримання військовополонених Затв. постановою Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2022 р. № 413 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2022-п#Text>.

6. Яким має бути спеціальне правосуддя для злочинів проти українського народу? URL: <https://zib.com.ua/ua/151148.html>.

Філіппов Станіслав Олександрович,
заступник начальника факультету
з навчально-методичної роботи
Національна академія Державної
прикордонної служби України, доктор
юридичних наук, професор;
Петреченко Світлана Анатоліївна,
доцент кафедри адміністративної
діяльності Національна академія
Державної прикордонної служби
України, кандидат юридичних наук,
доцент

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ ПРАВИЛ ПОВОДЖЕННЯ ІЗ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ

Відносини під час війни мають прояв у різних сферах. Сформовані в цій сфері норми згодом були закріплені у контексті внутрішньогрупових, внутрішньоплемінних або навіть внутрішньодержавних зв'язків. Контроль відносин під час війни сягав спочатку міжплемінних та міжродових. У підсумку можна стверджувати, що ті норми, котрі регулювали взаємодію під час війни, були першими спробами контролювати поведінку

воюючих сторін, слугуючи зразком і предтечею міжнародних і міжнародно-правових норм. Слід підкреслити, що персоніфікація була визначальною стороною міжплемінних зв'язків. Хоча це насправді стосувалося взаємодії між племенами, вони були сконструйовані та інституціоналізовані як відносини між лідерами. Усі навколишні племена вважалися ворогами і не могли розраховувати на співчуття до них.

Це означає, що в доісторичній культурі до полонених ставилися як до ворогів. Ставлення до ув'язнених також змінювалося в міру розвитку трудових відносин [1]. Їм надавали особливу економічну цінність, оскільки, серед іншого, вони зберігали їм життя та використовували їх як рабів. Збройні війни часто починалися внаслідок втечі полонених, їхнього притулку лідерами інших держав або небажання видати втікачів. Вважається, що ув'язнені набувають гуманного ставлення, оскільки для них хочуть зберегти життя в обмін на працю.

Говорячи про середньовіччя, важливо відзначити, що розвиток системи торгівлі є характерним. Щоб обмінятися бійцями, Лівонський орден у 1242 році після поразки в Льодовій битві відправив гінців до Володимирського князя Олександра Невського. Він погодився на умови Лівонського ордену, сказавши: «Ми звільнимо ваших, а ви — наших». Іноді в'язнів обмінювали на товари в інших країнах. Це свідчить про розвиток міжнародно-правових договірних стандартів, які створили процес обміну полоненими.

Литовський статут, який діяв в Україні після підписання Люблінської унії, у редакції 1588 р. також мав положення про інститут неволі. У зв'язку з цим згідно з литовським законодавством і Судебником 1550 р. [2], і пізніше Соборним положенням царя Михайловича 1649 р. вважали злочином проти власності вбивство челядника, до якого входили також полонені, а також їх викрадення.

Підсумовуючи дослідження того, як інститут військового полону виник на етапі феодального розвитку, ми бачимо, що цей час ознаменував суттєві зміни в тому, як ставилися до військовополонених і що насправді означав військовий полон. Таким чином, є встановлення правил бою, або моральних і

релігійних стандартів для професійного солдата, в результаті неписаних угод між комбатантами, які дотримуються правил щодо захоплення. Також практика викупу полонених і встановлення системи обміну все більше замінює практику перетворення полонених на рабів у давнину. Окрім того, на перші міжнародні угоди, які встановлювали інститут захисту військовополонених, вплинули концепції християнської моралі та лицарства. Загалом, період середньовіччя слід розглядати як перехідну фазу від моральних та етичних правил до правових норм.

Варто також згадати перший французький національний акт, що має місце в аспекті закріплення на рівні різних міжнародних актів, де був зазначений принцип гуманності, таким був Спеціальний декрет про полонених від 1792 р., згідно якого в історії Франції вперше встановлювалась опіка нації над військовополоненими, котрі опинялися під особливим захистом закону [3].

До кінця XVIII століття термін «військовополонений» набув нового значення. Замість того, щоб перебувати під командуванням сторони, яка його захопила, військовополоненого тепер захищав і керував уряд, чия армія це зробила. Таким тепер вважається військовослужбовець, який перебуває у військовому полоні у противника з метою перешкоджання його поверненню до лав військ. Проте лише в середині XIX ст. готовність держав створити відповідні правила збіглася з вимогою договірного міжнародного регулювання військовополонених. Різниця між комбатантами та некомбатантами стає широко визнаною в результаті концепцій французької буржуазної революції, яка передбачає необхідність захисту військовополонених під час конфлікту. Особливої уваги в цьому відношенні заслуговує Заключний акт Віденського конгресу, оскільки він є наріжним каменем кампанії гуманізації статусу військовополонених згідно з міжнародним правом і договорами.

Концепції дотримання прав та інтересів народів як міжнародно-правову норму були запроваджені на Віденському конгресі 1814–1815 років. Крім того, була засуджена жорстока поведінка Наполеона під час його військових операцій і в

районах, захоплених Францією. Вважалося, що європейські держави не мають права діяти таким чином. Ця туманна ідея послужила основою для гуманізації, зокрема стосовно військовополонених.

На завершення важливо зазначити, що гуманне ставлення до військовополонених та їх захист розвивалися протягом історії людства. Навіть незважаючи на те, що політико-ідеологічні, моральні, культурні та соціально-економічні риси різних цивілізацій були принципово різними, в ті самі історичні періоди вони мали досить схожі погляди на в'язнів. Середньовіччя відоме створенням системи викупу та обміну, що сприяло розвитку гуманітарних концепцій щодо зменшення жорстокості війни проти військовополонених. Гуманізація війни поширюється і оформляється в двосторонніх міжнародних угодах XVI-XVII ст.

Прогресивна кодифікація стандартів змінила чіткі договірні норми XVIII століття в другій половині XIX століття. Військовополонені повинні розміщуватися в умовах, які сприяють виживанню, і триматися далеко позаду. Забороняється вбивати, катувати або іншим чином погано поводитися з військовополоненими, а також забороняється карати їх їжею. Забезпеченість продовольством і водою в таборі повинна бути на рівні, якою забезпечуються військовослужбовці в казармах. У таборах для військовополонених дозволити продаж товарів і предметів побуту на лавках. Військовополонені отримують повну безкоштовну медичну допомогу, включно з протезами.

Кожен табір повинен мати лазарет, і кожен в'язень повинен проходити щомісячний медичний огляд. Військовополонені мають право на зовнішні контакти та спілкування з родиною. Як тільки їх стан дозволить безпечно перевести, сторона, яка затримує, повинна відправити важко поранених або дуже хворих людей до країни заручників. Тих, хто помер у полоні, потрібно поховати з пошаною, а на їхніх могилах має бути вказана вся необхідна інформація.

В Україні наразі фундамент нормативно-правової бази щодо поводження із військовополоненими становить Женевська конвенція щодо поводження із військовополоненими [4], що передбачає, передусім, основні вимоги щодо поводження із

військовополоненими, а саме, утримання військовополонених лежить на стороні, яка взяла в полон.

Список використаних джерел

1. Грушко М. В. Становлення та специфіка міжнародно-правового режиму військовополонених: дис. д-ра юрид. наук: 12.00.11. Одеса, 2015. URL:http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/2324/Grushko_diss.pdf?sequence=6&isAllowed=y (дата звернення: 30.10.2022)
2. Буткевич О. В. Міжнародне право Стародавнього Світу / О. В. Буткевич. К.: Видавництво Україна, 2004. 863 с.
3. Репецький В. М. Міжнародне гуманітарне право : підручник / В. М. Репецький, В. М. Лисик. К.: Знання, 2007. 467 с.
4. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війн від 12 серпня 1949 р. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_154 (дата звернення: 30.10.2022)